

УДК 321.152

С. А. Назаренко, канд. екон. наук, доц., Черкаський державний технологічний університет; **В. Ф. Проскура**, канд. екон. наук, проф., Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО ПІДХОДУ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРА

У роботі досліджено процес формування програмно-цільового підходу розвитку кластера. Виділено головні переваги інвестування в кластери.

Ключові слова: кластер, програмно-цільовий підхід, кластерна модель.

Постановка проблеми. Перевагою кластерної моделі є оптимальне поєднання як інтересів самої території, так і підприємств та організацій – учасників кластера.

Що дають промислові кластери владі? Кластер дозволяє сфокусувати проблеми та сильні сторони сектору економіки. Організація, яка представляє кластер (до якої можуть входити представники органів влади), має у своєму розпорядженні різноманітну та концентровану інформацію про діяльність підприємств, стан сектору економіки, ринок трудових ресурсів, що істотно зменшує обсяг аналітичної роботи, яку виконують органи влади, та підвищує достовірність інформації.

Участь владних структур у роботі координаційних органів кластера надає владі можливість безпосередньо впливати на прийняття організаційних і економічних рішень у кластері, виступаючи при цьому не в ролі спонукальної зовнішньої сили, а в ролі рівноправного партнера. За допомогою кластерів влада може краще розуміти ринкові тенденції, поєднуючи оцінки з середини кластера (як учасник кластера) і розуміння зовнішніх макроекономічних чинників, політичних тенденцій і реалій. Можна стверджувати, що кластерний підхід надає владі інструментарій ефективної взаємодії з бізнесом, глибшого розуміння його характерних показників і тактичних завдань, можливість цілеспрямованого, реального і мотивованого стратегічного планування ресурсів регіону, розвитку територій.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Основою дослідження процесу формування наукової думки та підходів до окремих аспектів теорії розвитку кластера були праці таких українських і зарубіжних учених-економістів: М. Аокі, В. Без'язичного, В. Белобрагіна, Б. Герасимова, Е. Демінга, М. Долішнього, В. Дорофійенка, Дж. М. Джурана, К. Ісікави, Г. Зайця, М. Кизима, А. Колота, Ф. Кросбі, В. Куценко, Е. Лібанової, А. Лісіцина, О. Макарової, В. Онікієнка, Л. Пархоменко,

В. Пономаренка, С. Пономарьова, Р. Пірсинга, Т. Д. Салімової, А. Субетто, Г. Тагуті, Д. Фейгенбаума, Дж. Х. Харінгтона, Л. Черниш, А. Чиркова, Н. Яшина та ін.

Метою статті є дослідження процесу формування програмно-цільового підходу розвитку кластера.

Виклад основного матеріалу. Якщо метою кластера є набуття глобальної репутації, залучення спеціалізованих ресурсів і вихід на світовий ринок, то йому необхідно привернути увагу фінансових організацій. Успіх кластерів зміцнює і розвиває економічну ситуацію в регіоні, сприяє економічному зростанню регіону, тому кластери мають політичне значення для влади, в першу чергу у зв'язку з виконанням соціальних зобов'язань перед суспільством і створенням сприятливих можливостей для економічного та соціального розвитку.

Профільну структуру регіону формують його базові галузі та підприємства, продукція яких експортується за межі регіону, які тим самим забезпечують надходження в регіон первинного доходу. Тому регіональна влада значною мірою зацікавлена в підвищенні конкурентоспроможності та прискореному розвитку базових галузей. Місцеві галузі обслуговують переважно потреби локального місцевого ринку, вони реалізують функції перерозподілу та збільшення первинного доходу, а отже, вони також впливають на соціальні показники регіону і повинні бути в сфері інтересів регіональної влади.

Таким чином, кластеризація дозволяє покращити імідж регіону, підвищити зайнятість і добробут населення, наповнити бюджет і підтримати розвиток малого бізнесу. Відбувається "підтягування" на територію інших учасників ринку і інвесторів.

Що дають промислові кластери бізнесу? Незважаючи на необхідність всебічного зниження витрат, підприємці можуть бути зорієнтовані на підвищення життєвого рівня в регіоні. По-перше, зростаючі компанії постійно відчують потребу в кваліфікованому персоналі. По-друге, відомо, що репутація компанії позитивно позначається на обсягах продажів. Нарешті, підвищення рівня життя – важливий чинник для залучення талановитих фахівців у регіон. У рамках кластера влада може брати на себе різні ініціативи зі стимулювання активної діяльності приватного сектору (наприклад, субсидування програм підготовки і перепідготовки кадрів відкриває нові можливості перед підприємцями, робітниками і фахівцями). Для малих і середніх підприємств кластер може істотно знижувати бар'єр виходу на ринки збуту продукції та постачання сировини і матеріалів, робочої сили. Використовуючи репутацію кластера, підприємства малого і середнього бізнесу отримують нові можливості доступу до фінансових ресурсів,

імідж кластера переноситься зовнішніми стосовно кластера партнерами і на окремі підприємства.

Можливо, найпростішим і зрозумілим є зниження витрат за рахунок ефекту масштабу, який виявляється при кооперації виробників і споживачів. Цей ефект використовується і поза кластерними утвореннями, проте глибина координації, тісні партнерські зв'язки учасників кластера дозволяють отримувати значно більше користі в стислі терміни. Кластер надає підприємцям нові можливості для систематизації виникаючих проблем, вибору шляхів їх подолання. Взаємодія з регіональною і місцевою владою дозволить знайти методи і засоби вирішення тих з них, що знаходяться в сфері компетенції області або місцевого утворення. Використовуючи вплив і авторитет кластера, бізнес і регіональна влада спільно можуть шукати шляхи ефективного просування своїх ініціатив через державні структури, включаючи підготовку законопроектів і лобіювання на державному рівні проходження регіональних і галузевих ініціатив.

Таким чином, формування кластерів знижує підприємницькі ризики за рахунок концентрованої споживчої бази, вхідних бар'єрів і доступу до ресурсів. У кластерах відбувається уніфікація вимог до постачальників, економія на транзакційних витратах і прискорена циркуляція інформації. В них стає гнучкішою спеціалізація і розвивається інфраструктура для досліджень і розробок.

Будучи інструментом обґрунтування стратегії розвитку регіону, кластерний підхід формує в основу її інвестиційної складової. Можна виділити три головні переваги інвестування в кластери.

По-перше, критична маса підприємств у кластері стає магнітом для подальшого залучення капіталу. Великі, в тому числі міжнародні компанії, віддають перевагу інвестиціям у ті регіони, де вже працюють кластери, чи принаймні є передумови для їх формування. По-друге, інвестування в кластери виключає реалізацію проектів кон'юнктурного характеру і таким чином мінімізує подальші дезінвестиції. По-третє, співпраця в кластері та наявність загальних ініціатив акумулюють приватні інвестиції і надають можливість реалізації великих проектів.

Відзначаючи переваги кластерної моделі організації промислового виробництва, слід зазначити її певні недоліки. Вони насамперед пов'язані з подальшим розвитком мережевої економіки та використанням інформаційних технологій, які можуть ліквідувати значну кількість джерел конкурентних переваг кластерів, пов'язаних з територіальною концентрацією. Іншим обмеженням моделі, як нам здається, є різна здатність до одночасної вертикальної та горизонтальної інтеграції різних сегментів бізнесу. Як вже наголошувалося, найбільші

можливості для кластеризації надають галузі, що працюють на кінцевого споживача та інноваційний бізнес.

Перспективи формування промислових кластерів, ядром яких повинні стати високотехнологічні промислові підприємства (на відміну від кластерів у сфері послуг), пов'язані з вибором імперативу модернізації – індустріальної або постіндустріальної. Ми поділяємо думку В. Дементьєва, який ставить під сумнів можливість України “перескочити” фазу пізньої індустріальної модернізації як стадії науково-технічного прогресу, характерну для історії розвинутих країн.

У класичній теорії управління, яка використовується в теорії систем, пропонується такий підхід: є система, потім формулюється мета управління, і управління ведеться так, щоб мета була досягнута. Гіпотеза, що система має мету, є постулатом. Для досягнення мети необхідно знайти способи оптимального досягнення мети, використовувати специфічні методи управління. Впорядковану множину цілей можна представити як “дерево цілей”. Дійсна мета розпізнається за такими критеріями:

- 1) досяжність;
- 2) корегованість;
- 3) єдність.

Побудова “дерева цілей” повинна здійснюватися відповідно до певних принципів. Нехай m – множина цілей, необхідних для досягнення головної мети A , цілі x та y лежать у множині m . Якщо мета x менша за мету y , то для досягнення мети y необхідне досягнення мети x . Це відношення задовольняє аксіомам порядку:

- 1) асиметричність: якщо $x < y$ та $y < x$, то цілі x та y досяжні за умови, що вони збігаються. Якщо вони не збігаються, то для досягнення x заздалегідь треба досягти y , а для досягнення y – досягти x ;
- 2) транзитивність: якщо $x < y$ і $y < z$, то $x < z$;
- 3) рефлексивність: $x < x$, оскільки для досягнення x необхідно досягти x .

Підпорядковані цілі принципово відрізняються від головної тим, що вони є сутністю лише засобів досягнення головної мети. Цінність головної мети існує апріорі. Вибір другорядних цілей може бути до деякої міри довільним, оскільки вони виправдані лише як засоби.

Взаємодія між суб'єктом і об'єктом у системі управління якістю життя здійснюється, з одного боку, в ході реалізації керуючого впливу суб'єкта на об'єкт управління шляхом ухвалення певних управлінських рішень щодо соціально-економічного розвитку, підвищення якості життя населення регіонів; з іншого боку – за допомогою механізму зворотного зв'язку, завдяки якому суб'єкт управління отримує інформацію про реалізацію прийнятих рішень, а також про стан об'єкта, про його відповідність міжнародним нормам і стандартам. На наш погляд,

таким механізмом повинна стати інтегральна оцінка якості життя населення.

Методика оцінки якості життя повинна дозволяти об'єктивно оцінити соціально-економічну ситуацію в країні чи регіоні. У прогностичній оцінці підвищення якості життя населення перевагу слід надавати чинникам, що впливають на зміну матеріальних і соціальних показників. Так, розширення виробництва дозволяє підвищити добробут як працюючого населення, так і населення, що отримує допомогу, підвищити рівень зайнятості, подовжити тривалість життя, покращити інші показники якості життя. Значний ефект може забезпечити збільшення частки заробітної плати в собівартості продукції, що випускається, за рахунок зниження інших складових, що також підвищить добробут населення.

У процесі оцінки якості життя слід враховувати те, що воно (життя людини) має об'єктивну і суб'єктивну сторони. Об'єктивна сторона визначається комбінацією різних нормативних, статистичних характеристик, за допомогою яких можна судити про ступінь задоволеності науково обґрунтованих потреб та інтересів людей. Суб'єктивна сторона обумовлюється тим, що потреби та інтереси конкретних людей є індивідуальними, вони втілюються в суб'єктивних відчуттях індивідів, їх особистих думках та оцінках. Виходячи з такого підходу, можна визначити якість життя як комплекс характеристик життєдіяльності людини, групи людей і населення в цілому, що обумовлюють її оптимальне протікання в конкретний час і в певних умовах та які забезпечують адекватність її параметрів основним видам діяльності і потребам людини.

Оцінку якості життя можна охарактеризувати як процедуру виявлення ступеня відповідності основних параметрів і умов життєдіяльності людини її життєвим потребам, а також особистим уявленням про гідний, повноцінний і задовольняючий її вимогам рівень життя. Вона здійснюється на основі зіставлення параметрів і характеристик життя даного індивіда або суспільства з відповідними параметрами і характеристиками життя, що прийняті як база порівняння, еталон, та ціннісного осмислення результатів цього зіставлення. Процедура оцінки якості життя складається з ряду етапів і операцій, серед яких найважливіші: вибір номенклатури показників якості життя, визначення значень показників, вибір критеріїв оцінки і нарешті визначення оцінок показників якості життя.

Найбільш загальною і фактично універсальною номенклатурою показників якості життя є типова номенклатура, яка формулюється для людини, регіону або країни в цілому. Номенклатура показників має

декілька взаємопов'язаних рівнів, кількість яких не обмежена, але оптимальними є три такі:

- 1) показники задоволеності людини різними сторонами свого життя;
- 2) показники життєдіяльності людини, що характеризують особливості її взаємодії з суспільством, іншими людьми та зовнішнім середовищем;
- 3) показники життєзабезпечення, що характеризують умови і фактори, від яких залежить успішне протікання процесів життєдіяльності.

Найважливішою операцією оцінки якості життя є вибір критеріїв для порівняння. Критерії якості життя можуть бути загальними та конкретними. Загальні критерії – це ідеали, що склалися в суспільстві, ціннісні переваги або колективні уявлення про те, що таке гідне життя. Ці уявлення змінюються з часом, зазвичай вони є специфічними для країни, регіону або групи людей і залежать від способу життя, усталених соціальних традицій, культурних особливостей, рівня економічного і соціального розвитку тощо. Конкретні критерії – це базові значення окремих досліджень якості життя, прийнятих за еталон. Ними можуть бути різні індекси, медичні показники, результати статистичних досліджень, раціональні норми, що характеризують потреби людей і зафіксовані в нормативних актах, рекомендаціях або законах.

Для оцінки показників якості життя можна використовувати різні способи і методи. Значення цих групових показників якості життя визначаються з використанням експертних, розрахункових методів або їх комбінацій. Оцінка узагальнюючого показника якості життя здійснюється комплексним методом, що передбачає послідовну оцінку одиничних показників, визначення їх ваги і отримання на цій основі середньозваженої оцінки узагальнюючого показника. Для отримання всебічної оцінки якості життя необхідно зіставити значення досягнутого суспільством рівня якості життя та сумарних витрат, необхідних для його підтримки і відтворення. У цьому випадку буде отриманий інтегральний показник якості життя.

При розробці, оцінці та затвердженні планів соціально-економічного розвитку України, регіональних стратегій та програм слід використовувати цей інтегральний показник якості життя, який може і повинен орієнтувати на такий розвиток, у результаті якого країна змогла б за відносно короткі терміни увійти до ряду промислово розвинутих країн з високим рівнем розвитку людського потенціалу.

На думку ряду економістів, зокрема професора Г. М. Зараконського, якість життя слід оцінювати з позиції її взаємозв'язку з якістю населення. Ця концепція розроблена з врахуванням результатів аналізу існуючих показників якості життя (ЯЖ), уявлень про характеристики якості населення (ЯН) і даних психологічного тестування різних

соціальних груп українського суспільства, а також якості умов життя (ЯУ). При цьому якість населення – це інтегральна властивість множини людей, об'єднаних у співтовариства, що визначають рівень соціальної ефективності їх життєдіяльності, якість умов життя – інтегральна властивість не лише природного, а й антропогенного середовища, в якому здійснюється життєдіяльність.

Якість суспільства залежить від якості особи, окремої людини. Якості особи формуються в суспільстві, соціальному середовищі, де створюються ті або інші умови та можливості для прояву та розвитку вихідних якостей людини – задатків і здібностей. При цьому задатки – це біологічно зумовлені особливості нервової системи людини, що є передумовою її індивідуально-природних якостей і розвитку на цій основі здібностей; здібності – це індивідуальні особливості особи, що підлягають розвитку в процесі життєдіяльності індивіда. Категорія “якість населення” – це ресурс і гарант стабільного розвитку, основа національної, економічної безпеки держави. Якість населення є невід’ємною від життєдіяльності людей, від якості трудових ресурсів (ЯТР), місця їх існування, крім того, вона має конкретно історичний характер і визначається відповідним способом виробництва.

Практично всі характеристики життєдіяльності взаємопов’язані між собою прямими і зворотними зв’язками і тому їх сукупність – це складна цілеспрямована система, яка органічно пов’язує якість населення і якість життя. У результаті якість населення через сферу потреб обумовлює змістовну основу показників якості життя.

Критерійні значення показників повинні бути диференційовані за класами потреб.

Висновки. Потреби властиві будь-якій людині і є її відмітною ознакою. Потреба – вихідний пункт діяльності людини, її наявність має об’єктивний характер, проте конкретний склад потреб, їх кількісна і якісна визначеність є продуктом суспільно-історичного розвитку.

Список літератури

1. Бестужев-Лада И. В. Методологические проблемы исследования качества, уровня и способа жизни / И. В. Бестужев-Лада // Современные концепции уровня, качества и способа жизни. – М. : Ин-т социолог. иссл. АН СССР, 1978.
2. Кизим Н. А. Качество жизни населения и конкурентоспособность Украины и стран ЕС : [монография] / Н. А. Кизим, В. М. Горбатов. – Х. : ИНЖЭК, 2005. – 164 с.

Отримано 15.08.2012

Summary

This paper investigates the formation of program-target approach of the cluster. Highlighted the main benefits of investing in clusters.

Назаренко С. А. Формування програмно-цільового підходу розвитку кластера / С. А. Назаренко, В. Ф. Проскура // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. - Вип. 35. - С. 157-177.